

A PHILOSOPHIAI FOLYÓIRATOKBÓL.

I. Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie. Unter Mitwirkung von M. Heinze u. W. Wundt, herausgegeben v. R. Avenarius. 1885. 2-tes Heft.

Az önálló cikkek sorát megnyitja Lassuitz K. „Zur Reichtfertigung der kinetischen Atomistik“ című dolgozatával. A fizikában használatos feltevések, melyeket az anyag természetéről és szerkezetéről találunk, némelyek szerint nem felelnek meg azon követelményeknek, melyeket az anyag elméletével szemben az ismeretelmélet hoz fel. Egykor dynamismus és atomismus közt folyt a vita, mely még mai nap sines eldőntve. Kant követői újabban határozottan nyilatkoznak az atomistika ellen (Cohen, Stadler) s mások is, a kik ismeretelméleti monismusra törekednek, kénytelenek lesznek az atomistika elvetéséig haladni. Szerzőnk szerint azonban épen nem lehetetlen az atomistikát az ismeretelmélettel összegyeztetni s így philosophiai jogosultságát kimutatni. Az ismeretelmélet szerint a tárgyak mint tudattartalom vannak adva. Az anyag szintén nem valami dolog az öntudaton kívül, sem pedig nem használható hypothesis, sem egy ismeretlen X-nek a jelensége, hanem az összes tudattartalomnak egy része, még pedig azon érzéklet, mely a gondolkodás szabályai s az érzékiség formái folytán, mint térbeli és időbeli testmozgás tárgyasíttatik. Az anyag ismeretelméleti vizsgálásának feladata pedig az: felkeresni azon feltételeket, melyeknek ezen tudattartalom kénytelen megfelelni, hogy mathem. kezelésnek tárgya lehessen. A térben adott érzéklet tehát a physicának tárgya. Feladata visszavezetni az egyes érzékleti módok változásait egy oly változásra, mely mathem. előadást megenged. Ezen változás a testek mozgása a térben, mely két érzéki részletet tartalmaz: 1. a phoronomiai mozgást, mely helyváltozásban nyilatkozik és 2. saját testünk érintkezése más tárgyakkal, melyet nyomásnak, ellenállásnak s egyébnek nevezünk. E kettőt kell egyeztetni; mert a mozgásban nincsen azon érzet, mely az érintésnél, mint mozgásra való tendentia (Andrang) jelentkezik; s ezen tendentiában viszont a valóságos mozgásnak nincs nyoma. Szerző ennek utána azt igyekszik kimutatni, hogy mind Kantnak dynamismusa, mely mozgató erőket vesz fel, mind Cartesius tana, mely. tényleges

mozgásból származtatja a tér betöltését, — a nélkül nem létezhetnek, hogy végtére is atomusokra ne szorulnának. A döntő bizonyosság e mellett az, hogy a kölcsönhatást állítják a testek közt, miért is azoknak relativ önállóságát kénytelenek elismerni. Szerzőnk szerint valamint a mozgás soha sem lehet null, ép úgy a részletes kiterjedése sem lehet az. S így atomus alatt azon mozgó részét érti a térnek, melynek geometriai részei egymással relativ nyugalomban vannak. Ezen atomus számára a gömbalakot tartja megfelelőnek s a mechanikai principiumok segítségével az összes phisikai tanokat véli vele magyarázhatni. — A Kantféle terminológiát tekintve pedig ekkép véli a kinetika atomistikát levezethetni. „A kategoriák alkalmazása az érzéki szemléletekre, adja a tiszta értelem elveit, s ezeknek alkalmazása az érzetek tapasztalati adataira, megszabja a mathem. természettudomány axiomáit. Ezen adatokat mathematice lehet előadni, mennyiben mint mozgó anyag fellépnek. Tulajdonságaiként mutatkoznak a térrészek extensiv nagysága a quantitas alapján, intensiv térbetöltés a realitas kategoriájának alapján, mechanikus kölcsönhatása az állandú egyedi térelemeknek a relatio kategoriáinak közreműködése folytán. A két első categoria még nem adja az atomfogalmat, az csak a relatio befolyása alatt lép fel a mechanikában“. Így módon véli szerzőnk az atomismust épen a Kantféle ismeretelmélet alapján megmenthetni. —

A 2-dik cikk Dahl Fr.-től van: „Versuch einer Darstellung der psychischen Vorgänge in den Spinnen“ (2-ter Artikel). Míg az első cikkben (v. ö. M. Ph. Sz. IV. évf. 154 l.) az érzéki észrevétről közölte megfigyeléseit, ebben a felsőbb rendű psychikai tüneteményekről értekezik. Még pedig 1., az ösztönről és az értelemről. Az ösztön (Instinkt) a pókoknál oly tisztán van kimívelve, mint sehol másutt az állatorszámban. E célból közli azon megfigyeléseit, miként készíti hálóját a Zilla X-notata Cl., mely fajból 20—30 fiatal állatot figyelt meg saját szobájában. Mellőzve a részleteket, az érdekes megfigyelésekből kiemeljük, hogy a legtöbb ilyen pók egyformán készíti hálóját s maguk tartása a hálózatot szintén egyforma, kivált megfogózott állatkákkal szemben. Ebből azt következteti Dahl úr a) Zilla X-Notatanál oly ösztönszerű eselekedetek fordulnak elő, melyek valamennyi állatnál teljesen egyetértenek; de egyéni eltérések is észlelhetők b). Ezekkel kapcsolatban azonban oly tévekenységek is fordulnak elő, melyek a mi értelmi műveleteinkhez nagyon hasonlítanak, a mennyiben nem az organum szerkezete, hanem külső körülmények által vannak feltételezve. Attus arcuatusnál Cl. Dahl úr észrevette, hogy egyszerű következtetéseket is képes vonni. Emlékezetét azonban rövidnek találta s a hol a tapasztalás a pókra nézve talán lehetetlen lett volna, ott helyette ösztönszerű félelem lépett fel. — 2., A pókok társas ösztöneire nézve megemlíti Dahl, hogy alig van egy faj, mely valóban társas életet élne, a mit ragadozó voltokra s ebből folyó élet-

módjukra vezet vissza. Fiaik ápolása náluk is nagy fokig ki van fejlődve, de úgy látszik, mintha az állatnak ez tudatába sem jutna s egész gépies lenne. 3.) Aesthetikai érzésük azonban meg van s ez kivált a nemi kiválasztás vezetésére szolgál.

A 3-dik cikket Kerry B. írta „Über G. Cantor's Mannigfaltigkeitsuntersuchungen“.

Részletes ismertetésben részesül Ribot Th. jeles művecskéje: „Les Maladies de la Volonté“. Paris Germer-Bailliére et Comp. továbbá Paul du Bois-Reymond „Allgem. Functionstheorie“. Erster Theil. Tübingen 1882.

Önbejelentések, philos. folyóiratok szemléje s gazdag bibliographia be zárják ezen 2-dik füzetet.

II. Philosophische Monatshefte. Redigirt und herausgegeben von C. Schaarschmidt. 1885. IV—VII. Heft.

A két kettős füzetben megjelent önálló értekezések közül terjedelemre nézve első helyet foglal el Th. Lipps értekezése „Ueber den Raum der Gesichtswahrnehmung“. Ezen cikk több részben a látási tér egyes vítás tulajdonságait fejtegeti. Még pedig 1-ször szól a látási benyomásnak beilleszkedéséről a látási térbe, a mely tényt akképen fogalmaz Lipps a) Die wahrgenommene Entfernung irgend zweier dem Sehfelde eines Momentes angehöriger Punkte wächst und nimmt ab mit der wirklichen Entfernung der zugehörigen Bildpunkte innerhalb der Netzhaut. b) Irgend welche zwei Punkte des Sehfeldes werden in annähernd gleichen Entfernung von einander wahrgenommen, wenn die zugehörigen Bildpunkte auf der Netzhaut gleich weit von einander entfernt sind. Ezen tények magyarázatához Lipps sem a nativistikus, sem a genetikus felfogást magában nem találja elegendőnek. Mert az utóbbi mozgásokból akar mindent magyarázni, mert minden esetre kell valami velünk született dispositiot is feltenni, a melynek alapján az elhelyezés történik. 2-szor szól Lipps a látó tér continuitásáról és a vak folt kitöltetéséről. 3-szor a látási észrevét téről és a 3-dik méretről (dimensio). A cikket rendkívüli terjedelme és szörszalhasogató, sokszor egészen felesleges részletezése élvezhetetlenné teszi. Érdekesebb a második J. J. Borelinstól „Die Philosophie Boströms und ihre Selbstauflösung“ cím alatt. Egy igen kevésbé ismert philosophiai áramlatról értesítünk, mely pedig a svéd egyetemeken egy időben kizárólag uralkodott s ott soká a tanárok többségét képviselői közé számította. Boström iskolája eddigelé dogmatikus elzárttságban állott fen; egyenetlenségről vagy kételyről szó sem volt s képviselői azzal érték be, hogy rendszeres elveiket a szellemi élet különböző terein alkalmazták. Most ezen iskolában mély szakadást veszünk észre. Boström szerint ugyanis minden valóság az isten gondolkozásában meg van s épen azért valóság, mert az isten gondolja. Ezen tant

tant Boström előtt már Lessing is hirdette volt s ennek értelmében az isten gondolatai folytonos sort képeznek, a melyben a felső alakzat az alsóbbakat mind s még valamit ezen felül tartalmazza. Az érzéki világ Boström szerint csak egy tünemény, melyet az alsóbb ideák vagy monadok homályos képeiből le vezet; a mi Kant tanára a térről és időről emlekeztet. Ezen felfogás szerint a természet és általában minden negatív az istenből ki van zárva; még a végesre vonatkozás sincs az istenben; az ideák mind tökéletesek, de saját észrevétük bizonyos homályossággal van ellátva, melynél fogva az egész világrendszer előttük nem — szelleminek, hanem érzékinek, változónak jelentkezik. A végesnek levezetése a végtelenből ily módon nyilván nem sikerült; mert ha az ideák fölfogása ilyen tökéletlen, akkor az isten maga azokat ilyen tökéletleneknek gondolja s így a vonatkozás és negatio istenben is meg van. Boström iratai 1883-ban 2 kötetben jelentek meg, kiadva Edfeldt dr. tól, upsalai magántanártól; akkor azonban már Wikner (jelenleg christianiai tanár) már elszakadt volt az iskolától, melynek addig díszét képezte. Edfeldt ezen kiadásban, a rendszernek levezető átnézetében, annak gordiusi csomóját elvágja. Szerinte az ideák, mennyiben isten gondolatai, mind istenségek („Gottheiten“) és így tökéletesek; de mint meglevő alanyok, vagy öntudatok számára, végesek és tökéletlenek. Az idea számokra cél, melyre törekeshetnek, a nélkül hogy azt valaha elérhetnek, mégis azt állítja, hogy az idea és az öntudatos alany egy és ugyanazon dolog, két szempontból tekintve. De miként függnek össze egymással, azt Edfeldt nem bírja megfejtetni. Nyblaeus, lundi tanár, eredetileg minden ellentétet vagy negatiót az istenben tagadott s „empirismusként“ nevezett. Ő most Edfeldt tanait megtámadta két kisebb iratban, a mi ellen Edfeldtnak nem sikerült a védekezés. Nyblaeus szerint Edfeldt magyarázata Boström egész philosophiáját felbontja, a mennyiben a végest a végtelenben tagadja s mégis abból levezetni igyekszik. Végeredményben a positivismus ajánlkozik az iskola ezen megoszlásából, olyan positivismus, a milyent Spencer Herbert tanít, a kinek értelmében az absolutum van ugyan, de felfoghatatlan. Külömben Nyblaeus tanai Hegel felé is vonzódnak, mennyiben a végtelenről azt állítja, hogy a végest is magában foglalja. — Mi pedig Boström rendszerének ezen megoszlásából újra csak azt látjuk, hogy a metaphysikai speculatiók egy alakban sem bírnak megállani, hanem saját ellenmondásuk folytán mindannyiszor kénytelenek összedőlni.

A 3-ik cikk ezen 4 füzetben Rabustól (Erlangenben) van s „Methode und Methoden“ cím alatt Wundt V. methodologiai könyve ellen (Logik 2. Band) fordult.

A könyvismertetés a füzetek legnagyobb részét foglalja el. Első sorban H. Siebeck művét „Geschichte der Psychologie“

I. Theil, ismerteti Dr. Paul Natorp. A mű ezen első része az első alrészben tárgyalja az Aristoteles előtti lélektan. Szerző szerint a lélektan ma a philosophiától el fog szakadni s önálló tudományként külön megokolással és módszerrel fellépni. Legvilágosabb szerző a 2-dik alrészben, melyben Aristoteles lélektanát s a Scholasticusokat egészen Aquinói Tamásig fejtegeti. Sok kívánni való mellett igen figyelemre méltó munkának nevezi bírálója. Továbbá Dr. Albert Stödel az Eichstädti püspöki akadémia tanárának műve: „Geschichte der neueren Philos. von Baco und Cartesius bis zur Gegenwart“ van bírálva Schaarschmidt által. Stödel az újabb philosophiát 3 részre osztja. Az első az eredeti alakja és megállapítása; a 2-dik a haladás a 17 század második felétől kezdve; a 3-dik a legújabb philosophia Kant óta. Az előadás forrásszerű és világos; tendenciája katolikus egyházi: „visszatérés az ó keresztén iskolához“ az az a jezsuitáktól felmelegített Thomismushoz. Hogy ennek folytán az újabb philosophiában egészséges rész, melyet szerző ne kárhozzatna, nem marad. — magától értetik. Ismertetve van még Carl Braig műve: „Die Zukunftsreligion des Unbewussten und das Princip des Subjectivismus“, — melyben a tübingeni K. Wilhelmsstiftnek repetense Hartmann tanát cáfolja s egyuttal alkalmat vesz magának, a protestantokat is elítélni, amennyiben azok az alanyiség elvéből indulnak ki, szemben a tökéletes obiekтив katolikus egyházzal, quod est demonstrandum.

Az ismertetének közül kiemelendő még L. Weisz bírálata Frassmaun Robert nagy vállalatáról: „Das Gebäude des Wissens“. Ezen mű 10 kötetre van számítva. Az 1-ső rész „Die Formenlehre“ megjelent 1872-ben; a 2-dik „Die Wissenschaftslehre“ 1875-ben. A 3-dik kötet: „Die Lebenslehre oder Biologie“ két részből áll. I. Buch: „Das Weltleben oder die Metaphysik“. Stettin, 1881; a II-dik k. „Das Pflanzenleben oder die Physiologie der Pflanzen“, Stettin 1882. Végre a 4-dik kötet, a biologia folytatása, magában zárja „Das Thierleben oder die Physiologie der Wirbelthiere und namentlich der Menschen“, Stettin, 1883. Az 5-dik kötet „Die Sittenlehre oder Ethik“ legközelebb fog megjelenni. A jelen művek szak szerint a természettudományok megítélése alá tartoznak s csak philos. alapjuk folytán a philosophiai irodalomhoz. Végül Gideon Spicker művét „Lessing's Weltanschauung“ ismerteti Lasson és E. Wille védekezik Wundt támadása ellen, mely a Vierteljahrschrift-ban megjelent s a lélekfogalom téves felfogása körül forog.

A Literaturbericht-ben L. Heinr. Schneider „Der thierische Wille“ című művét találjuk sok más közt ismeretve.

A könyvjegyzék, mind rendesen, igen gazdag.

Revue philosophique de la France et de l'étranger.
Dirigée par Th. Ribot.

Folyó évi márciusi számban dr. Sikorski (Szent Pétervárról) kezd meg egy hosszabb értekezést: a gyermek lelki fejlődése címen; a cikket folytatja az áprilisi- s bevégzi a májusi számban. Kiemeli, hogy a tisztán paedagogiai szempontok helyét, e tárgyban, ma már szilárdabb vizsgálódások foglalták el, melyekben az orvosok és természettudósoké az érdem nagy része. Sigismund, Darwin, Kusmaul, Taine, Preyer, Perez, Vierordt, Uffelmann sikerei után, ma már megállapítható a gyermek lélektana. Irónk kiváló előszeretettel hivatkozik Preyer munkájára: Die Seele des Kindes. Leipzig 1882. Van azonban eredetisége is értekezésének, melyet e fő címek alatt tárgyal: az érzelmek, az értelem, az akarat fejlődése.

A. Binet et Ch. Féré értekezései: „a hypnotismus és a felelősség“-ről, valamint Bernheim-nak ugyane tárgyú polemicus cikkét már említettük a Szemle IV. számában.

Ugyancsak a márciusi számban P. Regnaud az idő eszméjére vonatkozó kifejezéseket állítja egybe, egy rövid cikkben, az ind-europai nyelvekben, s kíséri meg magyarázásukat.

E számban Guyau Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction Paris. Felix Alcan 1885; A. de Candolle: Histoire des sciences et des savants depuis deux siècles. 2. Edit. Bâle-Geueve 1884; E. Bonvecchiato: I frazionamenti della memoria e gli errori della coscienza Venezia; Andrew Seth: The development from Kant to Hegel with chapters on the philosophy of religion. Londres 1882; végül dr. David Asher: Das Endergebniss der Schopenhauer'schen Philosophie. Leipzig 1885, vannak részletesen ismertetve és bírálva.

Az áprilisi (4-dik) számban Binet et Féré, valamint Sikorski már említett folytatólagos cikkeiken kívül Guyautól van egy: az idő eszméjének fejlődése az öntudatban, című értekezés. Kiváló tanújele a tapasztalati iskola törekvéseinek, melylyel hódítását a metafysika legelzártabbnak tartott terére is beviszi. Ha terünk engedni fogja e cikket egyik legközelebbi számunkban egész terjedelmében közöljük.

M. Vernes Histoire et philosophie religieuses címen, vonatkozással az utóbbi pár évben Nyugot-Europában megjelent számszerint 13 hason tárgyú műre, érdekes képét nyújtja az e nemű mozgalmaknak és törekvéseknek. — Azontúl tüzetes ismeretés és bírálat jó Alf. Fouillée: La propriété sociale et la démocratie. Paris 1884; Th. Fowler: Progressive morality Londres 1884; Ivan Setchénoff: Etudes psychologiques. Paris 1884; Zeller: La philosophie des Grecs, traduct. de Belot. Paris 1884. dr. G. Glogan: Grundriss der Psychologie. Breslau 1884; Hazard: Man a creative first cause. Boston 1883; végül G. Carlo Mór: Relazione scolastica delle scuola Com. di Busto Arsizio 1884 című művekről.

A májusi (5-ik) füzet tartalma: 1., Lachelier (Jules) „Psychologie et Metaphysique“ címen a francia spiritualista iskola álláspontjának ad, az aránylag rövid cikkben, ügyes kifejezést. Cousin-tól datálja az újabkori spiritualismus tradícióját, kinek tanát 6 pontba szedi, s ugyancsak 6 más pontban mutatja be a vele ellentétes tapasztalati iskolának nézeteit, ugyanazon tárgyra vonatkozólag. Lachelier az ellentétes nézetek ekként szembeállításával a pört megoldhatónak véli, és pedig a spiritualismus javára.

2. Brochard (Viktor) Pyrrhon et le scepticisme primitif“ címen a skeptikusok ősapját, a Kr. e. 4-dik századbeli Pyrrhot tárgyalja. Célja, hogy a rávonatkozó különböző forrásokat, nevezetesen a görögökét, Cicero ide vonatkozó észrevételeivel kiegyeztesse. Pyrrho fogyatékos tanát „az ítéltehozás függőben tartásában“ és „közömbösségben“ találja; magát pedig mint görög asketát mutatja be.

E számban ismertetve és bírálva vannak E. Rabier: Leçons de philosophie I. Psychologie Paris 1884; A. Mosso: La paura Milano; J. Masci: Conscienza, Volontà, Libertà, studi di psicologia morale. Padua 1884; R. Hochegger: Die geschichtliche Entwicklung des Farbensinnes, Innsbruck 1884 című művek.

Junius (6-dik) szám tartalma: G. Tarde-tól: Le type criminal címen, Ces. Lombroso tavaly megjelent „l'uomo delinquente“ munkája nyomán a tapasztalati vizsgálódás egyik érdekes fejezetét mutatja be: minő a bűnös ember typusa? Bővebb kivonatot közlünk e tanulmányból.

Nem a mindennapi, közönséges bűnös typusát keresi szerzőnk, kit a társadalom alkalomszerűen formál, hanem azét, kivel a bűn együtt született, a kit társadalom és törvényszék javíthatatlannak tart. Azt a typust keresi Lombroso, mely hajdan az ő állapotban uralkodó volt, s melynek a civilizatio hatása alatt egyre fogyó példányai kiváló mértékben érdeklik a criminalista, a lélekbúvár figyelmét. S ha a civilizatio eszméit szabályos alakban feltüntetni vágyó nemzetgazdaság tudománya előre, a társadalmak fokozatos jobbulására hint fényt, a criminalologia, mint egy másik olasz író, Garofalo nevezte, az árnyat mutatja be, mely egyre veszt sűrűségéből, keskenyül, a nélkül mégis hogy teljes eltűnését remélni lehetne.

Azok a bonctani, élettani, kórtani, lélektani és társadalmi szempontok, melyeknek címén Lombroso megfigyeléseinek egész halmazát rendezzi, egy hosszú élet komoly munkájának eredményei. S ez eredmények valószínűek-e? megbízhatók-e? az éles szemű olvasó megfogja bírálni.

* * *

Anatómiáját tekintve a bűnös férfi általában magas és nehézkes. Izomzata gyöngye. Termet és súly dolgában fölötte áll a becsületesek

közép mértékének, a gyilkos jobban, mint a tolvaj. Kivételt a bűnös nő képez, kinek typusa, súly tekintetében, kisebb a becsületes nőkénél. Mindenek fölött a kar hosszúsága, mely a négylábuak rokonságára emlékeztet, a kiváló bélyege a bűnös típusnak.

Koponya és agy tekintetében az adatok ellenmondók. Bizonyos, hogy a vadakénál nagyobb; sőt Lombroso nézetei szerint nagyobb a bűnös koponyája, mint a tisztességes emberé. A tolvajé nyúlt, a gyilkosé gömbölyű. Bizonyosabb eredmények imezeknél a homlokra, — mely a bűnösnél szűk, barázdás; a szem boltozatra, — mely kiemelkedő; a szemgödörkre, — mely mély; a kiülő alsó ajkra, — s a nagy szétálló fülekre vonatkozó észrevételek. Nemünkre kevéssé hizelgő, hogy a női bűnös koponyája férfiasabb, mint a tisztességes nőké. Másfelől tudva van, hogy a műveltség haladása a két nem közti különbözetet növeli.

Az agy súlyának középértéke a bűnösnél ugyanaz a mi mindenkinél. A bűnös agya azonban rendszeren több-kevesebb sérelmet tanúsít.

Szín tekintetében a bűnösnél férfi és nőnél egyaránt a barna a túlnyomó; hajzata dús, a test szőrösebb mint másnál. Orra fitos vagy hajlott, egyenes majd soha. A Lombroso által közölt 275 photographia közt alig akad egy esinos arc, az is nőé; a többi visszataszító, sőt legnagyobb részben rút.

A gyilkos arckifejezése száraz, hideg és merev; a tolvajé nyugtalan, tévedező.

* * *

Kör- és élettani szempontból hasonló megfigyelésre akadunk. Szerzőnk mattoïdonak, félbolondnak találja a bűnöst, tehát betegnek. Különösen a szív baj s a szembetegség nálok az uralkodó. Feltűnő hosszúéletük, melyet talán érzéketlenségök magyaráz ki, mi viszont a félbolondságnak mond ellent. Órultság és hosszú élet kizárják egymást. Hangja átlag ténor vagy sopran. Két kezét sokkal számosabb esetben, mint a tisztességes ember, egyenlő ügyességgel használja. Ügyességben versenyez a majommal. Állati rokonságot tanúsít viszonylagos érzéketlenségével a fájdalom és a hideg iránt, mint ezt biztos méretek igazolták. Ez adatok azonban már a lélektani szempontra tartoznak, melyről azonnal.

Ez s a Lombrosónál feles számmal felsorolt általánosságok birtokában természetesen hibás eljárás lenne rögtön bűnre következtetni, kinél a felsorolt ismérvek előfordulnak. De ép oly hiba lenne ez adatok figyelembe nem vétele. Helyesen int Garofalo, hogy azt az embert, ki egyszer bünt követett el s a kire az idézett általánosságok illenek, bátran úgy tekinthetni, mint javíthatatlant, s vele szemben a bánásmód is más, mint azzal a bűnösrel, ki a felhozott ismérvek alá nem tartozik.

Sőt jogosult azaz eszme is, hogy a jogi iskolákat járó, s épen fenyítő ügyekre készülő tanulók számára a „bűnösök klinikáját“ kellene szervezni. A fenyítő ügyekre készülő jogászok, bírák többet tanúlnának a börtönök kötelezett látogatásából, mint 10 éves praxisból. Az egyszerű leírás, vagy tanári előadás, közvetlen szemlélet és tapasztalás nélkül, e tárgyban, alig ér többet, mint az az orvosi cursus, mely a klinikát mellőzi.

* * *

Paradoxnak hangzik és mégis igaz, hogy nincs merőben bűnös emberi typus, hogy az ugynevezett bűn mindig egy adott társadalomra vonatkozik s jelenti bizonyos egyének felfogása és magaviseletében az illető társadalom felfogása és magaviseletével ellentétességet. Vegyük példának a legáltalánosabban bűnnek tekinteni szokott dolgot, a gyilkolást s a rablást. Ezek bűnös volta is, csak az adott társadalom feltetele mellett magyarázható ki, melynek a bűnös, velünk együtt tagja. Az adott társadalmon kívül, sőt ha a szokás megengedi, akár benn is alkalmazva: a kegyetlenség nem bűn, sőt erény. Ez utóbbira példa Sparta, ki megengedte az embryo elhajtást, sőt a gyermekölést; Athen szemet húnyt a kalózságra és gyermekbujaságra; Egyiptom, Perzsia és az Incak elnézték a vérfertőzést; az emberölés, az istenek áldozatára sehol sem tekintetett bűnnek; az öregek leölése, — gyakran magok kérték, — éppen gyermeki kegyetlenség tekintetett. A lányát feláldozó Agamemnon, ki tekintette született vagy alkalomadta bűnösnek? Hogy az adott társadalmon kívül gyakorolt ölés és rablás mennyire nem bűn, sőt dicsőség: eléggé igazolják a ma is divó háborúk, melyekben az ellenfél meggyengítése az eszköz, s fájdalom sokszor cél.

Csak annyit akarunk ezzel bizonyítani, hogy a bűnnek szoros összefüggése van a felfogással, az értelemmel, s ez képezi főként a bűnnek psychologiai oldalát. Az a tény ugyanis, hogy a bűnös érzékletlenebb a physicalai fájdalmak, a részvét és szeretet meleg érzelmei iránt, műveletlenségével van legszorosabb összefüggésben. A criminalisták tudják, hogy a bűnesetek legnagyobb száma a műveletlenek közül kerül ki. A műveltség a részvét és fájdalom érzelmei iránt fogékonyabbá tesz; valóban ritka eset, hogy tudós bünt kövessen el.

A bűnös, Lombrosa adatai szerint tűri a hideget, de érzékeny a villamosságra s a meteorologiai változásokra. Fittyet hány a kiállott bajra, de remeg a beálló veszélyre, egy tör látása, vagy a kihallgatás tudata izgalomba hozza. Lombroso a sphygmographe segítségével méreteket tett több bűnösön, hogy kihallgassa, hogy ver szívek egy bókra, egy felajánlt arany darabra, a donna nuda photographiájára, egy nyújtott pohár borra. Azt tapasztalta, hogy a gonosztevő mindenek fölött hiú. A csecebeccését, a fényűzést senki sem szereti úgy, mint a megátalkodott bűnös. A hiúság nyomában az orgia kedvelése

van, ezt követi a játék szenvedélye. Aztán röst és hazudni szerető. Hazudik minden cél és ok nélkül, csak hogy hazudhassék.

Értelmi erejüket már fentebb említettük. Most még csak annyit, hogy kevés bennök a találékonyság, az eredetiség. Mind egy nyomon járnak, akaratlanul is egymást utánozzák.

*
*
*

Antisocialisnak mondtuk a bünöst, ki a társadalom felfogása és szokásaival ellentétbe helyezi magát, saját körében azonban nem kevésbé, mint a tisztességes ember, socialis természetű. Érdemes lesz szemügyet vetni a kérdés ez oldalára is. Legkiáltóbb példája a gonosztevők társulatának a Nápolyi Camorra, melynek megvannak társulati alapszabályai, van elnöke, bírója, végrehajtója, rendes és rendkívüli tagjai. — A Camorra, mint Laveleye „Lettres sur l' Italie“-ja megjegyzi a z emberi gyávaság kizsákmányolására alakult szövetkezet. Nápoly szűk s piszkos utcáin ép úgy tenyész, mint a politika és közigazgatás legnagyobb állásain. Tagjává úgy lesz az ember, mint akár melyik más társulatnak. A tag ezt esküszö: „esküszöm, hogy a társakhoz hű- s a kormánynak ellensége leszek, a rendőrséggel nem szövetkezem, a tolvajokat el nem árulom, sőt egész lelkemből szeretem, mert veszélyeztetik éltöket“. A zsákmányon aztán szabályszerűen osztoznak. A siciliai Maffia, a spanyol mano negra, az orosz nihilismus stb. a kiválóbb példai meg a gonosztevők szövetkezetének.

A hol nem lép is föl a bün ily nagyobb szövetkezetek alakjában, megtartja azért socialis jellegét, mint banda. Az előbbi politikai, — az utóbbi társadalmi gyengeség. Melyik veszélyesb? A romboló vihar-e, vagy a lassan emésztő szű? Tény hogy a bün, még oly szűk körben lépjen is föl, társat keres magának. — E társulatnak megvannak külső jelei, melyeket Lombroso nagy figyelemmel tanulmányozott, kettőt említünk fel: a tetovirozást, s a szójárást. Lombroso a bünösök azon szokását hogy bőrüket, rendszeren az alsó kart, kedvesük, vagy kedvencz foglalkozásuk képével, kezdő betűivel tetovirozzák a vadaktól származó átöröklésnek tulajdonítja. E szokást valószínűen a vadakkal érintkezésbe jött matrozok kezdték s gjakorolják maig legnagyobb mértékben. Helyesebb okát tán a börtönök henye munkátlanlanságban lehetne találni. — Társaságuk másik külső jele: szójárásuk, nyelvük. Nem mintha ez eredeti nyelv lenne. A nyelv szerkezete, gramatikája ugyanaz, ami a tisztességes embereké, sőt szótáruk is kevés külömbséggel ugyanaz. A synonymák bőségében, s a kiejtésban van csupán az eltérés, melyről egymásra ismernek.

*
*
*

Második cikke L. Arréat: „a megváltás bölcsészete, egy pessimista szerint“ címen, a németországi pessimismus egy válfaját mutatja

be Mainländer Fülöp személyében és tanában. E fiatalon, alig 35 éves korában öngyilkos philosoph (családi nevén Barz) Schopenhauertől vette ihletését, s munkái: „Die Philosophie der Erlösung“ magukon viselik az „akarat bölcsészének“ nyomait. Lényeges különbség közte s a mester tanai közt mégis az, hogy Mainländer az élni akarást csupán az individuomra viszi át. Előtte nincs emberiség, vannak csupán egyének. Az egység isten volt a világ lette előtt, de ki a világ-szülésbe behalt. Épen azért az öngyilkosságot is igazoltnak tartja. „Jó dolog, hogy az ember saját kezével nyíthat utat, ha az élet fojtó termék melege elviselhetlenné lett, a halál csöndes éjszakájának hűvösségébe“. — Bemutatja sz. azontul Mainländer ismeret elméleti önállóságát, valamint socialis törekvéseit s egészséges, bár rövid kritikával zárja figyelemre méltó cikkét.

Harmadik cikke Fr. Paulhan értekezése „sur l'emotion esthétique“ címen. Azt vitatja, hogy a művészet célja a systematizálás. Polemizal Taine-el, ki a szépben „jellem kifejezést“ lát, valamint Guyau-val.

Ismertetve vannak e számban: H. Beaunis: Recherches experimentales sur les condition de l'activité cerebrale es sur la physiologie des Nerfes Paris 1884 Eu. Gley-től; C. V. Naegeli: Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre. Munich. 1884 L. Hames-től. H. Ebbinghaus: Untersuchungen zur experimentalen Psychologie. Über das Gedächtniss E. d. Schmidt-től.

A juliusi füzet tartalma:

H. Beaunis: „L'experimentation en psychologie par le somnambulisme, provoqué“ címen, e számban még nincs befejezve. Az érdekes tárgy tüzetesebb ismertetését mi is hát jövő számunkra hagyjuk.

Második cikke Ch. Secrétan-tól van: „a nő és a jog“ címen. Nem a tanácsadás Szerzőnk célja e nyílt, Nyugot-Európában s még inkább az Észak-Amerikai köztársaságban annyit vitatott kérdésben. Célja merőben elméleti: az alapfogalmak tisztázása a nőnek a joghoz való viszonyában. A női jog kérdése ugyanis együtt él és hal a jog kérdésével. Ha a jog nem más, s nem is lehet más, mint az erősebb akarata, ha az összevetés a tényleg létező és a lenni kellő közt nem legitim, ha magának a legitim szónak nincs tiszta értelme, — ha nincs erkölesi rend, nincs jog: ugy a nők joga philosoph szempontból e kérdésre zsgorodik össze: a hatalom birtokosa mi feltételeket szabjon a nőknek saját érdekében. Megfordítva ha van jog, ha van erkölesi rend, melyet az okos akarat megvalósítani van hivatva: a női jog kérdése e pontban határozódik, alanya-e a nő a jognak? más szóval önmagáért létezik-e a nő vagy kizárólag másért, más érdekeiért, tudniillik a férfiaké-ért? A rabszolgaság kérdésének megoldásával, az alternativa második fele, a jog és az erkölesi rend léte vált

a közfelfogásban érvényesebbé. A rabszolgaság eltörlése azonban nem annyira negatív jelentésében a régi láncok széttépésében valósult meg, mint inkább ama pozitív értelmében, hogy a korábban merő tulajdonnak tekintett egyének személyekké, a jog alanyaivá lettek. A rabszolgaság végleg csak arra nézve van eltörölve, ki a közjog keletkezésébe, átalakításába befoly, ki a valamennyőnkre kötelező törvénynek engedelmeskedve, e törvényben, épen mert valamenyőnk hozta, mind-egyőnk önmagának engedelmeskedik. Ez elven fordul meg a nők jogának kérdése is. Kimondhatjuk minden tétova nélkül: a nők joga attól függ befolyanak-e a közjogok hozásába vagy nem? Ha nem, miként tényleg eddig nem, úgy az ugynevezett joguk nem jog, hanem az erősebb nem által saját érdeke által kiszabott kényszer. — Tényleg úgy áll a dolog, hogy a nő nem személy, nem alanya a jognak, csupán rabszolgája. Dumas Sándor nyelvén: „Mikor a törvény a nőt alábbvalónak becsüli a férfinál, nem azért teszi, hogy a nőt fölszadítsa a férfi-, a társadalom iránti kötelmeitől, megfordítva, azért teszi, hogy eggyel több joggal fegyverezze föl a férfit, a társadalmat a nő ellenében. Bezzeg eszébe sem jut a törvénynek, hogy számításba vegye a női gyöngeséget, ha elkövetett bünténye fölött itél.“

Mondják, könnyű nekünk határozott ítéletet mondanunk a női jogoknak kiterjesztésére, mikor mi ez ügyet csak az elmélet, a formai logika szempontjából nézzük. E szempont tagadhatatlanul a mellett szól, hogy a nő ép oly jog alany, mint a férfi, tehát a joghozásába, sőt a nyilvános pályákra ép annyira alkalmas mint a férfi. Vegyük azonban szemügyre a gyakorlati megoldás nehézségeit, vagy vennők számításba a történeti fejleményeket, melyekkel a közélet harcosságának minden viszonyok közt számolni kell, azonnal lejjebb hangolnók követelményünk hurjait! — A közélet vezetője kénytelen apró javításokkal, compromissumokkal megelegedni, s e javítások és compromissumok a vagyon, a tulajdon, az ipar, a nevelés, sőt bizonyos hivatalokra alkalmazás dolgában szeltemben mindenütt reformba vétettek. Midőn ez ellenvetés komolyságát, sőt a benne foglalt tényeket szívesen beismerjük, megint előbbi themánkra térünk vissza. Van hát haladás, ha úgy tetszik fejlődés társadalmunkban a női jogok kiterjesztése felé. E fejlődésnek, véve a legtárgyilagosabban, meg kell lenni — az idő majd meg is hozza — kimenetelének, valami céljának. Nos épen e cél iránt keresünk mi az elmélet útján tájékozódást. Az van gondolatunkban, hogy a társadalmi reform mozgalmait esetről esetre vezető férfiakkal van-e és mi tiszta eszméjük van a felől, hova tart e fejlődés? Az alapot, honnan e fejlődés kiindul, tudni véljük, vagy még inkább tudni véljük ama historiai mozzanatokat, melyeken a jog, az általános szabadság kérdése és intézménye 'átmegy. Nem lenne e szabad, sőt célszerű hozzávetni a fejlődés kimeneteléhez, amaz eszmei maghoz, mely az eseményeket vezeti.

És most tessék ez álláspontra helyezkedni s véleményt formálni: abban az esetben látjuk-e be tisztábban az e mozgalmakat vezető célt, ha mint eddig történt — kizárólag mi férfiak ülünk tanácsot s hozunk törvényt a nők fölött is; vagy abban az esetben, ha a nők is közrehatnak még nem ismert szellemi tőkékkel a kérdés megvilágítására? Feleljünk meg rá, hogy itt van a baj. Mindanyunk által érzett, a társadalom által sürgősen követelt reformot akarunk végrehajtani: a női jogok kiterjesztését, s csak azokat nem hallgatjuk ki, kikre a dolog legközelebb tartozik, a nőket.

Semmi sem ment föl, hogy a nő-kérdést nem csupán részleteiben, foltozásképp, de egészében szőnyegre ne hozzuk. S egy ily törekvés csak egy feltétel mellett jogosult, a nő személyiségének, jog alanyiségának elismerése mellett, melynek pedig szükségképen corollariuma a politikai jogok korlátlan kiterjesztése a nőkre. Szükség, hogy a nő is azzá válhasson, a mivé csak válhat; s hogy mivé válhat nem tudjuk, mert mindent megtettünk, hogy meg se tudhassuk.

Szerzőnk e tekintetben azonban távol áll minden chimerikus ábrándtól, valami olyan rögeszmétől, mely azt fejezné ki, hogy a nők akár physikailag, akár szellemileg valami kalandos jövőben egyremennének a férfikkal. Az a gondolat vezérli inkább, hogy a művelődés a két nem közti különbséget nem hogy elmosná, megfordítva éppen növelni fogja. Lát tehát a női természetben bizonyos typut, melyet nagyra becsül, s melyet a politikai jogok kiterjesztésével a társadalom érdekében fölhasználandónak vél. Idézem ide vonatkozó sorait. A nő szelleme és jelleme a faj föntartására irányul, s ez irány felültröb mérvben nyer nála megvalósulást, mint nálunk férfiaknál. A nő képviseli hát a folytonosságot, mi férfiak a változást, a rythmust; a nő a faj, mi az egyén; a nő az intuitió, a synthesis, — mi az értelem és az analysis; a nő a hagyomány, — mi a föltalálás, a critica, a haladás; a nő tisztábban lát, — mi messzebb; a nő az izlés, — mi a genie. A természet rendje szerint mi vagyunk a cselekvők, ő a túró; mi javaslunk, ő itél; mi szerzünk, ő megtakarít. A nő lényegesen conservatív, mérséklő, jószívű. Nines az a logikája mi van nekünk, mely egy elfogadott elvből bennünket messze menni kész, jóra-roszra. De meg van józan tapintata, melyel az eseményeket rögtön átlátja, s csak ha átlátta indul utnak. — S tessék bele képzelné az e typusu nőt közéletünkbe, hogy szembe ötlő legyen jótékony szerepe az egész társadalom — igen! a mi javunkra is. Ő lenne az üres formalismusnak ellensége, ő lenne lelke a rendnek, a gazdálkodásnak; ő vinne be a közügyek kezelésébe egy esomó tapintatot s szívélyességet. Erősen hisszük hogy az igazságosság meghonosulása a nemi viszonyokban, igazi javulást idézne elő a közélet minden terén, a nélkül, hogy miatta nagy zavarok állnának elő. Az átalakulás nem lenne sem oly rohamos, sem oly feltűnő, mint képzelnők. Minden valószínűség sze-

rint kevesen s a java jutna csak be a parlamentbe, a bíróságokba. A közügyek nagy része így is a mi kezeink közt maradna, csupán a kormányzás szelleme szenvedne (tán inkább élvezne) változást, s az erőszak helyébe ekkor lépne valóban a jog.

Elég ennyi Szerzőnk gondolatmenetének s eszményeinek megismertetésére. Ha hozzávesszük, hogy az eszmény gyakorlati megvalósításának nehézségeit ismeri, s hogy különösen a családi élet szempontjából e nehézségeket — a rövid cikk korlátaihoz mért szűk keretben — majd minden oldalról méltatni is tudja, eleget is tettünk vele, szelletes cikkével szemben, ismertető feladatunknak.

Egy további cikkben „Giordano Bruno haláláról“ címen Pierre Gauthiez polemiájával találkozunk. Tudva van, mi is közöltük már, (Magy. Philos. Szemle 1885. IV.) hogy nemzetközi vállalat alakult arra a célra, hogy Giordano Brunonak szobrot állítson Romában. Ezen a megvalósuláshoz közeledő terv, egész G. Bruno irodalmat hozott létre Olasz és Franciaországban. Irt többek közt Th. Desdouits, a versaillesi lyceum philos. tanára egy ily című művet: „G. Bruno tragikus legendája, hogyan képződött ki, gyanus eredete, valószínűtlensége“ melyben a philosoph mártyságát erősen kétségbe vonja. E könyvecske ellen írja P. Gauthiez a fentemlített cikket, melyben Desdouits adatait a kellő értékekre vezeti vissza, s a philosoph mártyságát bizonyítja.

A következő cikkben H. Marion beszéli meg Herbert Spencer: *The Man versus the State* című könyvét. A hirhedt Angol philosoph idézett könyve tulajdonképp négy külön álló értekezést foglal magában. Az első értekezésnek az a tárgya, hogy Angliában a liberalismus torysmussá lett. Spencer ezt így indokolja. A liberalis musnak mindenha egy feladata van: a kormány hatáskörének kisebítése az egyénnel szemben, az egyéni cselekvés terének tágosbítása, hogy minden polgár azt tehesse, ami neki tetszik. Ebből kifolyólag Spencer a liberalis állam szerepét abban látja, hogy az egyéni szabadságot csak annyira szorítsa meg, a mennyire a mások szabadságának megőrzésére ez szükséges. Más szóval a tisztán jogi feladaton kívül Spencer egy liberalis kormánynak semmi más feladatot, például a közjólét tevékeny előmozdítását nem tartja. Szerzőnk ezt az oldalt ostromolja Spencer theoriájában. — Spencer második értekezése az előbbinek gondolatát fejti tovább: a fenyegető rabszolgaság abban áll, hogy az állam minden úgy nevezett szerencsétlent, ügyefogyottat nyakába szed, azt hívén, hogy az ő feladata panaceának lenni az ország minden bajára. Mintha bizony e bajok az államból, az állami létből eredtek volna. Megfordítva meg van a baj legtöbbször a sült galambot váró egyénekben; kiknek nyomora felett Spencer egy csöppöt sem akár sajnálkozni, s felhívja az államot, hogy ő se sajnálkozzék. Hadd vesszen a ki veszni indult. Örök törvénye a természetnek, hogy a gyöngé elpusztul. És ha mégis sajnálkoznék az állam, kinek a rovására teszi? Fele-

let valamennyiönkére, ránk vet adót, s így mikor itt-ott segíteni vél, az általános elszegényedést idézi elő. Ez lesz pedig a fenyegető rab-szolgaság. Ki ne látná e thesis megtámadható oldalát? Az angol philosoph harmadik értekezése a törvényhozók hibáiról szól. Minden kormány küzdelem közt, háborúból jön létre, s a kormányon is megtartja támadó jellemét. Olyan időben, mikor a hadsereg mozgósított társadalom volt, s a társadalom nyugodt hadsereg, ez állapotnak meg volt értelme. De mi értelme van most e kormány-morálnak, mely hadsereg morálnak illik be. Ne is értelmét keressük, hanem okát. Oka pedig a törvényhozók hibáiban van, mely hibák közt az egyéni ambíciót, az osztály érdeket, de leginkább a tudatlanságot hányja szemökre. Kétségkívül van igazság a philosoph maró vádjai-ban, de mi ellenük az orvosság? — Végül a negyedik értekezés tartalma: a politikai nagy babona, ez pedig a következő: „régén a királyok isteni joga, ma a parlamentek isteni joga“. Látnivaló hogy mind a négy értekezés tartalma nem vadonat új. Érdeket inkább az kölesönöz neki, hogy Spencer tételeit az Angol közélet legfrissebb eseményeivel illusztrálja. E közvetlenségben van inkább ereje, semmint tételei benső szilárdságában, melyeket Marion — bár erősebben is tehetné vala — kimutat.

E füzetben ösmerteti B. Perez G. Cesca következő műveit: *Storia et dottrina del Criticismo* 1883. *La dottrina Kantiana dell' a priori* 1885. *L' origine del principio di causalita* 1885. *La filosofia scientifica* 1885. — J. Picavet ösmerteti Dr. J. Bergmann *Über den Militarismus* Marburg 1883. Dr. G. v. Gizecki *Über den Militarismus* című cikkeket. — L. Arréat ismerteti Dr. Susanne Rubinstein *Psychologisch-Aesthetische Essays. Zweite Folge*, Heidelberg 1884.

Végül a „Société de psychologie physiologique“-ban tartott két értekezést közöl, az egyik: a „Notes sur le hachich“ másik: „le raisonnement inconscient dans les localisations auditiv“ címen.